

Rusų gatvės 5 Vilniuje gyventojų mityba ir paleoaplinka (XVI–XVIII amžiais) archeobotaninių tyrimų bei istorinių šaltinių duomenimis

Vida Indrulėnaitė-Šimanauskienė

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 3, Vilnius
v.indrulenaite@gmail.com

Linas Girlevičius

UAB „Teisinga orbita“, A. Vivulskio g. 12D-41, Vilnius

Giedrė Motuzaitė Matuzevičiūtė

Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g. 17, Vilnius
giedre.motuzaute@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9069-1551>

Anotacija. Straipsnyje pristatomi archeobotaninių tyrimų Vilniuje, Rusų g. Nr. 5 esančiame sklype, kuriame 2019 m. buvo atlikti archeologiniai tyrimai, rezultatai. Grunto mėginiai imti iš XVI–XVIII a. datuojamų sluoksnių. Ištirtų augalų gausa ir rūšių įvairovė atskleidė to meto Vilniaus miesto gyventojų mitybą, importinių augalų įvairovę ir vyravusią aplinką.

Reikšminiai žodžiai: archeobotaniniai tyrimai, egzotiniai augalai, bioarcheologija, Rusų g. 5, Vilnius.

Population Diet and Palaeoenvironment in the 16th–18th c Rusų str. 5 Vilnius: Insights from the Archeobotanical Analysis and Historical Sources

Abstract. The article presents the results of archaeobotanical research from Vilnius, Rusų str. 5. The waterlogged sediment samples were taken from various archaeological contexts dated between the 16th–18th centuries. The abundance of botanical material and large diversity in plant species revealed the diet of past Vilnius inhabitants, the past use of diverse fruit species grown in orchards and in the forest, as well as exotic plants that were likely imported all the way from the southern Europe. The local ruderal vegetation infers of the past local environment at the excavated site.

Keywords: archaeobotanical research, exotic plants, bioarchaeology, Rusų str. 5, Vilnius.

Įvadas

Nuo pat valstybingumo pradžios kelių ir infrastruktūros tinklai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įgauna ypatingą svarbą. Jų išvystymo lygis turėjo didelę įtaką valstybės administracijai, valdymui bei prekybai (Čelkis, 2021). Būtent dėl to, kad buvo gerai išvystyti prekybos keliai, jau nuo XIV a. antros pusės Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje aptinkami pirmieji importiniai augalai – figos (*Ficus carica*) bei vynuogės (*Vitis vinifera*) (Stančikaitė *ir kt.*, 2008). Valstybei augant ir stiprėjant, nuo XV–XVI a. importinių augalų aptinkama ir kitose Vilniaus miesto vietose (Motuzaitė Matuzevičiūtė ir Rusteikytė, 2018). Į Hanzos sąjungos miestus atvežamų

Received: 28/04/2022. Accepted: 26/09/2022

Copyright © 2022 Vida Indrulėnaitė-Šimanauskienė, Linas Girlevičius, Giedrė Motuzaitė Matuzevičiūtė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

prekių sąrašai mini įvairius maisto produktus, cirkuliuvusius Baltijos jūros uostais bei žemyniniais keliais. Atvežamas prekes sudarė ir egzotiniai augalai. Pavyzdžiui, Gdanskio uosto suvestinėse knygosė jau XV a. minimas alyvuogių aliejaus ir vaisių importas (Bogucka, 1997). Tačiau mažai turime duomenų apie produkcijos iš tų augalų naudojimo apimtį ir kokiems socialiniams sluoksniams tie produktai galėjo būti prieinami, nes iki šiol alyvuogių liekanų Rytų Baltijos regione archeologiniuose kontekstuose nėra surasta.

Intensyvėjantys urbanizacijos procesai Vilniaus mieste taip pat turėjo didelę įtaką miesto aplinkai, aplinkinių teritorijų miškingumui, augalų ir gyvūnų įvairovei. Šiuo metu turime mažai informacijos apie paleoaplinką, susijusią tam tikras Vilniaus dalis įvairiais jų gyvavimo etapais, kiek plačiai vietiniams gyventojams buvo prieinami miškai ar sodų išteklių ir kokie kultūriniai augalai sudarė miesto gyventojų mitybos pagrindą.

Archeobotaniniai miesto tyrimai yra moksliskai vertingi, nes gali ne tik papildyti istorinius duomenis, bet ir suteikti naujos mokslinės informacijos apie žmonių kasdienybę bei aplinką, kurioje vystėsi miestas. Kuo daugiau medžiagos yra surenkama iš įvairių Vilniaus miesto vietų, tuo patikimiau galime iliustruoti senųjų Vilniaus gyventojų kasdienybę, apie kurią rašytiniai šaltiniai dažnai nutyli.

Tyrimų objektu pasirinkta teritorija, esanti dabartinių Rusų ir Latako gatvių kampe. Tyrimų tikslas yra, remiantis archeobotaniniais duomenimis, išsiaiškinti, kokia buvo šiame kvartale gyvenusių vidutinio socialinio sluoksnio žmonių mityba, šios vietos ir aplinkinių teritorijų paleoaplinka.

Tyrimo vietovė

Šiame straipsnyje yra pristatomi archeobotaninės medžiagos, paimtos iš Rusų gatvės Nr. 5 sklypo, Vilniaus mieste, tyrimai. Šis sklypas priklausė Rusų miestui (*Civitas Rutenica*), kuris nuo XIII a. pabaigos–XIV a. buvo įsikūręs rytinėje Vilniaus senamiesčio teritorijoje (Gasparavičienė, 1991). Šioje gyvenvietėje jau XIV–XV a. buvo keletas stačiatikių cerkvių. 1415 m. Vilniuje apsigyvenus vakarų stačiatikių metropolitui, posesija pateko į metropolito jurisdikciją ir priklausė jai iki pat 1840 m. (Gasparavičienė, 1991). Dabartinė Rusų gatvė galutinai susiformavo jau XVI a. pradžioje. Latako gatvė, skirianti du miesto kvartalus, galėjo būti takoskyra tarp dviejų seniausių stačiatikių cerkvių parapijų, kuriai formuoti dar padėjo gamtinės sąlygos ir toje vietoje tekėjęs upelis (Gasparavičienė, 1991). Iki XVIII a. paskutinio ketvirčio kvartalas buvo užstatytas beveik vien tik mediniais pastatais. 1776 m. žemės sklypus su čia stovėjusiais namais nupirko Vilniaus stalių cecho seniūnas Laurynas Karasinskis. 1790 m. Vilniaus posesijų sąrašė pažymėta, kad 114 posesija yra Pirmoje Latako gatvėje, o joje stovi kampinis dvarelis su dviem gyvenamaisiais kambariais, viena kamara, kieme – nedidelis daržas (Gasparavičienė, 1991). Archeologinių tyrimų, kuriems vadovavo Linas Girlevičius, metu buvo rasta nuo XVI a. iki XVIII a. datuojamų buitinių pastatų liekanų, krosnis, latakų, techninės /gamybinės paskirties medinių šulinių, latrina (1 lentelė).

Archeobotaninių tyrimų Vilniuje apžvalga

Vilniuje pirmieji archeobotaninio pobūdžio tyrimai sietini su 1933 ir 1939 m. Helenos ir Włodzimierzo Hołowiczkių archeologiniais tyrimais, kurių metu Bekešo kalno piliakalnyje rasta suanglėjusių rugių, miežių, avių ir kviečių grūdų (Голубович, Голубович, 1945). 1940 m. atliktų archeologinių tyrimų Gedimino kalne metu XVII a. sluoksniuose rasti keli augalai. Jie buvo identifikuoti iki rūšies – priklausė juodajam pipirui ir agurkui (Michalskienė, 1941).

1978 m. vykdant archeologinius kasinėjimus Arsenalo teritorijoje, buvo atlikti palinologiniai tyrimai, kurie parodė, kad XIII–XIV a. čia būta gėlių, daržų, o gretimuose laukuose augintos grūdinės kultūros, tokios kaip kviečiai, rugiai (Daugudis, Lisanka, 1980). 1996 m. pradėti gana intensyvūs ir nuoseklūs archeobotaniniai tyrimai Vilniaus Žemutinėje pilyje. Jų metu identifikuota nemažai vaismedžių bei vaiskrūmių, vynuogių, riešutų, kurie, tikėtina, Lietuvoje tuo metu neaugo (Steponavičienė, 1997). 2003–2005 m. pirmą kartą Lietuvos terito-

1 lentelė. Archeobotaniniams tyrimams paimtų mėginių kontekstai ir tūris (Rusų g. 5, Vilnius, 2019 m.)**Table 1.** The contexts and volume of analysed archaeobotanical samples (Rusų g. 5, Vilnius, 2019 city).

Konteksto Nr.	Plotas / perkasa	Šūrfas	Kvadratai	H _{abs}	Gylis	Datavimas	Kita informacija	Paimto grunto kiekis (l)
1	Perkasa 2		X9-10/Y26-27	96,35–96,7 m	Nuo buv. paviršiaus 2,8–3,15 m	XVII a. antra pusė–XVIII a.	Vamzdis / latakas 2, turinys	10 (peržiūrėta 5)
2	Perkasa 3		X9-10/Y26-27	97,15–97,85 m	Nuo buv. paviršiaus 1,65–2,35 m	XVIII a.	Nuo tekų kaupyklė (šulinys 2)	10 (peržiūrėta 5)
3	Pl. 1, perkaso 4, 5, 6, 7		X10-26/Y31-32	96,4–96,8 m	Nuo buv. paviršiaus 2,7–3,1 m	XVII a. antra pusė–XVIII a.	Latakas 1	10 (peržiūrėta 5)
4	Perkaso 5 ir 6		X15-18/Y33-35	95,9 m	Nuo buv. paviršiaus 3,6 m	XVI a.–XVII a. pirmą pusę	Buitinio pastato / tvarto vidus	10 (peržiūrėta 5)
5	Perkasa 6		X17-21/Y29-31	96,0–97,3 m	Nuo buv. paviršiaus 2,2–3,5 m	XVII a. antra pusė	Krosnis	10 (peržiūrėta 5)
6	Perkasa 6		X16-17/Y33-35	96,3 m	Nuo buv. paviršiaus 3,2 m	XVI a.–XVII a. pirmą pusę	Buitinio pastato / tvarto vidus	10 (peržiūrėta 5)
7	Perkasa 6			96,0 m	Nuo buv. paviršiaus 3,6 m	XVI a.–XVII a. pirmą pusę	Buitinio pastato / tvarto vidus	10 (peržiūrėta 5)
8	Perkasa 7		X23-24/Y31-32	95,8–96,2 m	Nuo buv. paviršiaus 3,3–3,7 m	XVII a. antra pusė–XVIII a.	Šulinys 7	10 (peržiūrėta 5)
9	Perkasa 7		X25/Y26	95,90 m	Nuo buv. paviršiaus 3,6 m	XVI a.–XVII a. pirmą pusę	Buitinio pastato / tvarto vidus	10 (peržiūrėta 5)
10	Perkasa 7		X23/Y35-34	95,8 m	Nuo buv. paviršiaus 3,7 m	XVI a.–XVII a. pirmą pusę	Buitinio pastato / tvarto vidus	10 (peržiūrėta 5)
11	Perkasa 8		X24/Y20	Iki 96,33 (dugno)	Iki 3,15 m nuo buv. paviršiaus	XVII a. antra pusė–XVIII a.	Šulinys 6	10 (peržiūrėta 5)
12	Perkasa 8		X24-25/Y19	Iki 95,3 m (dugno)	Iki 4,2 m nuo buv. paviršiaus	XVI a.–XVII a. pirmą pusę	Latrina	10 (peržiūrėta 5)
13	Pl. 2, perkaso 9 ir 10 sankirta, šūrfas	Šūrfas pavadintas „Pl. 2-3“	X33-34/Y26-27	95,0–95,7 m	Nuo perkaso dugno 0–0,7 m, nuo buv. paviršiaus 3,8–4,5 m	XVI a.–XVII a. pirmą pusę	Pastato vidus	10 (peržiūrėta 5)
14	Pl. 2, perkaso 9 ir 10 sankirta, šūrfas	Pl. 2-3	X33-34/Y26-27	94,5–95,0 m	Nuo perkaso dugno 0,7–1,2 m, nuo buv. paviršiaus 4,5–5 m	XVI a.	Pastato vidus	10 (peržiūrėta 5)
15	Pl. 2, perkaso 9 ir 10 sankirta, šūrfas	Pl. 2-3	X33-34/Y26-27	94,6–95,0 m	Nuo perkaso dugno 1,2–1,6 m, nuo buv. paviršiaus 5–5,4 m	XVI a.	Pastato vidus	10 (peržiūrėta 5)
16	Pl. 2, perkaso 9 ir 10 sankirta, šūrfas	Pl. 2-3	X33-34/Y26-27	93,7–94,6 m	Nuo perkaso dugno 1,6–2,5 m, nuo buv. paviršiaus 5,4–6,3 m	XVI a.	Pastato vidus	10 (peržiūrėta 5)
17			X24-26/Y22-23	93,84–97,0 m	Nuo buv. paviršiaus 2,5–5,66 m	XVII a. antra pusė–XVIII a.	Šulinys 5	10 (peržiūrėta 5)

rijoje buvo aptikti ir identifikuoti figmedžio (*Ficus carica*) vaisiai. Kadangi Lietuvos gamtinėmis sąlygomis šis augalas neauga, tai įrodo buvusį importą (Kisielienė *ir kt.*, 2008; Kisielienė, 2013; Stančikaitė *ir kt.*, 2008).

2014–2015 m. atliekant detaliuosius archeologinius tyrimus Valdovų rūmų rytinio korpuso šiauriniame priestate, U ir W rūsiuose aptikta po pastatą, kurie datuojami XIV–XV a. (Kuncevičius, 2015; Kuncevičius *ir kt.*, 2015). Buvo atlikti archeobotaniniai abiejų pastatų medžiagos tyrimai (Buitkutė, Motuzaitė-Matuzevičiūtė, 2018). Jų metu identifikuotos 6 977 augalų dalys, didžiausią tų augalų dalį sudarė šlapynių ir ruderaliniai augalai. Iš kultivuojamų augalų buvo rasta sėjamojo rugio (*Secale cereale*) ir tikrosios soros (*Panicum miliaceum*) vaisių liekanų. 2016 m. archeobotaniniai tyrimai atlikti Upės g. 21 sklype. Vykdam archeologinius tyrimus buvo aptikta duobių, iš kurių paimti grunto mėginiai ir atlikti archeobotaniniai tyrimai. Iš viso aptikta ir identifikuota 1 483 vnt. augalų, iš kurių daugiausia rasta žolinių augalų, tokių kaip viksva, rūgtis, balandūnė. Taip pat aptikta sėjamojo gričio (*Fagopyrum esculentum*) vaisių (Butkevičiūtė, 2017).

Arčiausiai Rusų g. 5 archeobotaniniai tyrimai atlikti Bokšto g. 6 sklype. 2014 m. archeologinių tyrimų metu čia aptiktas sudegęs medinis pastatas su grūdais. Jis datuotas XIV a. pabaiga–XV a. pirmąja puse (Kaplūnaitė, 2016). Aptikta apie 40 litrų sudegusių javų. Archeobotaninė analizė parodė, kad didžiąją javų dalį sudarė rugiai, tačiau viršutinėje išlikusio kubilo dalyje rasta ir išdegusių grikių koncentracija. Taip pat rasta piktžolių, tokių kaip dirvinės raugės ir rugiagėlės, liekanų. Kadangi šiems augalams reikalingas gerai pralaidus priemolis, o toks dirvožemis aptinkamas Vilnelės ir Neries upių antroje terasoje, manoma, kad čia ir buvo auginami aptikti rugiai ir gričiai (Motuzaitė-Matuzevičiūtė *ir kt.*, 2017). Tiek rugių, tiek grikių liekanų ir tokių pačių piktžolių buvo aptikta archeobotaniniuose mėginiuose, paimtuose iš Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos (Stančikaitė *ir kt.*, 2008), kurioje nuo XIV a. pradžios gyveno katalikiškos konfesijos žmonės (Kaplūnaitė, 2015). Tai rodo, kad bent jau šiuo atveju ne žmonių butis ar kulinariniai pomėgiai lėmė kultūrinių augalų pasirinkimą, o gamtinės sąlygos (Motuzaitė-Matuzevičiūtė *ir kt.*, 2017). Būtent rugiai yra tinkamiausi auginti neturtingame Rytų Lietuvos dirvožemyje, nes rugiai yra dvigubai našesnis už kviečius (BOJŅANSKÝ, Fargašová, 2007; Laužikas, 2015).

Pranciškonų g. 4A sklype buvo atlikti XV–XVI a. išvietės, kurioje mineralizacijos procesai padėjo išlikti ne tik kaulinei medžiagai, bet ir augalų liekanoms, tyrimai. Archeobotaniniai tyrimai parodė, kad gyventojai gausiai vartojo figas ir vynuoges. Taip pat vartoti įvairūs vietiniai vaisiai ir uogos, tokie kaip obuoliai, vyšnios, slyvos, avietės, gervuogės, žemuogės, galbūt tekšės (Motuzaitė-Matuzevičiūtė, Rusteikytė, 2018).

2020 m. vykę archeobotaniniai tyrimai Gedimino kalno teritorijoje parodė, kad pagrindinės kultūros, augintos nuo bronzos amžiaus iki pat valstybingumo pradžios, buvo soros, miežiai, įvairių rūšių kviečiai ir žirniai. Vilniuje buvo labai platus javų asortimentas, kurį sudarė: trijų rūšių kviečiai, soros, miežiai, linai, kanapės, gričiai, ropės ir trijų rūšių ankštinės kultūros (Motuzaitė-Matuzevičiūtė *ir kt.*, 2020).

Istorinė apžvalga ir aplinkoje atlikti archeologiniai tyrimai

Sklypas Rusų g. 5 iki 2017 m. archeologų nebuvo tyrinėtas, tačiau įvairių apimčių tyrimai buvo atlikti aplinkinėse teritorijose. Siekiant susidaryti išsamesnį vaizdą apie tirtąjį sklypą platesniame vietovės raidos kontekste, reikia apžvelgti didesnę kiekį archeologinių, istorinių ir kitų tyrimų duomenų. Sklypas yra Vilniaus senamiesčio rytinėje dalyje, kurioje lokalizuojamas Naujojoje Prūsijos kronikoje 1383 m. paminėtas Rusėnų miestas – *Civitas Rutenica* (Jonaitis, Kaplūnaitė, 2020). Reikia pripažinti, kad šio darinio įkūrimo laikas, sandara, raida ir ribų kaita yra tinkamai atskleisti (Jonaitis, 2013). Vieni svarbiausių šiuo atveju visgi yra archeologiniai tyrimai, nes jų metu ne tik aptinkama radinių, kurie leidžia nustatyti kultūrinio sluoksnio horizontų chronologiją, sklypų naudojimo pobūdį atskirais laiko tarpsniais, bet ir sužinoti duomenų apie senąjį vietovės reljefą. Teritorija, kurioje yra ir sklypas Rusų g. 5, yra uždurpėjusio Vilnios slėnio ir aukštesnės smėlingos terasos sandūroje, tarp dabartinių Bokšto ir Maironio gatvių, rytinėje pusėje ribojama ne kartą savo vagos vietą keitusios Vilnios tėkmės. Dabartinių sklypų Bokšto g. 6 ir Bokšto g. 10 R dalyse vizualiai dar yra atsekamas, dabar jau suplokštėjęs, veikiausiai erozinės kilmės skardis (Jonaitis, Kaplūnaitė, 2020), o ruože ties Maironio g. nuo Latako g. iki sankryžos su

Šv. Mykolo ir Bernardinų g. tas reljefo darinys išnyksta ir natūraliai, ir nebėra atsekamas dėl ilgą laiką vykusio kultūrinio sluoksnio formavimosi bei atsiradusio ištisinio Senamiesčio užstatymo. Nors sklypo Rusų g. 5 aplinkoje anksčiau yra atlikta nemažai tyrimų, apžvelgsime tik informatyvesnius, aktualius mūsų temai. Nedidelės apimties tyrimai 1982 m. vyko į V nuo sklypo Rusų g. 5 esančiame sklype Latako g. 3 (Grišinas, 1982). Buvo atlikti žvalgymai geologinių šurfų kasimo vietose, tačiau iš 11 geologų šurfų archeologai fiksavo tik keturis. Šurfuose, kastuose iki pamatų apačios, fiksuoti suardyti sluoksniai, juose aptikti radiniai datuoti XVII–XVIII a. Viename šurfų kultūrinio sluoksnio storis yra 4,9 m, t. y. sluoksnis yra mažesnio storio nei sklype Rusų g. 5, kuriame įžemis geologų pasiektas 5,2–5,8 m gylyje (Kulbis, 2016). Pažymėtina, kad bent 1 m skiriasi ir šių greta esančių kiemų paviršiai, o Rusų g. 5 absoliutusias aukštis mažesnis, taigi reljefas natūraliai žemėjo link Vilnios vagos.

Didesnės apimties archeologiniai tyrimai vyko į Š esančiame sklype Latako g. 4, 6 / Rusų g. 3. 2012 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų metu tame sklype buvo tiriami du šurfai, tirtas 12 m² plotas (Žukovskis, 2013). Šurfe 1 tirta iki 2,6 m storio kultūrinio sluoksnio dalis, kurioje aptikta XVII–XIX a. archeologinių radinių. Apatinė tirtoji archeologinio sluoksnio dalis datuota XVI–XVII a. Aptiktas XVII a. akmenų grindinio fragmentas, atkastos XVI(?)–XVII a. medinio pastato su mūriniais pamatais liekanos. Išgręžus rankiniu grunto grąžtu nustatyta, kad 3,5 m gylyje nuo dabartinio kiemo paviršiaus yra medinis XV(?)–XVI a. užstatymas, o įžemis tame šurfe nepasiektas. Šurfe 2 tirta 2,3 m storio kultūrinio sluoksnio dalis, joje aptikti radiniai datuoti XVII–XX a.. Atkasta apardyta nenustatytos paskirties plytų mūro konstrukcija, kuri datuota XVII–XVIII a., ir su ja susiję medinių konstrukcijų fragmentai. Įžemis šurfe nepasiektas. 2013 m. šiame sklype ~ 250 m² plote atlikti archeologiniai žvalgymai (Žukovskis, 2014). Nustatyta, kad XVII–XVIII a. datuoto archeologinio sluoksnio kraigas yra 100–160 cm gylyje nuo kiemo paviršiaus. Manoma, kad tai susiję su tikslingu grunto pylimu šioje Vilniaus senamiesčio vietoje dėl aukšto gruntinio vandens lygio. Ankstyviausi kultūrinio sluoksnio horizontai, įžemis 2013 m. vykusių darbų metu nebuvo pasiekti. Archeologinių žvalgymų metu aptiktos sovietmečiu nugriautų mūrinių pastatų liekanos. Jos datuotos XVIII–XIX a. 1,55–2,2 m gylyje nuo žemės paviršiaus buvo atkastos struktūros: akmenų ir plytų grindinių fragmentų, medinio pastato su plūkto molio asla liekanos. Visa tai datuota XVI a. pabaiga–XVII a.

Archeologiniai tyrimai sklype Maironio g. 13/6 vyko stačiatikių Švenčiausiosios Dievo Motinos katedros (soboro) buvusios varpinės, statytos XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje (Kuncaitienė, 1993), o nugriautos 1810 m. (Gasparavičienė, 1989), rūsyje (Vainilaitis, 1994). Varpinės antžeminės dalies mūrai yra iš dalies išlikę ir integruoti į esamą pastatą. Buvusios varpinės rūsyje tirtas 96 m² plotas. Po 2 m storio vėlyvų griuvenų ir šiukšlių sluoksniu fiksuotas iki 1,5 m storio archeologinis sluoksnis, jis datuotas XV–XVII a. Išskirti penki jo horizontai. Viršutiniame horizonte fiksuotas gotikinių plytų grindinys, sietinas su varpine. II horizonte atidengta sodybos ūkinio kiemo, kuriame buvo medinio tvartelio fragmentas, dalis, hidroizoliacinis sluoksnis, kuriame rasta XVI a. buitinės keramikos ir odos dirbinių fragmentų. III–IV horizontuose aptikta medinių pastatų, statinių fragmentų (raštų rentinių, grindų lentų, krosnies padas, suplūktas iš molio ir akmenų), įvairių radinių (buitinės keramikos, odos, medžio dirbinių fragmentų). Jie datuoti XV–XVI a. V horizonte aptiktas dar vieno pastato fragmentas. Radinių šiame horizonte surasta nedaug – daugiausia buitinės keramikos fragmentų (datuota XV a.). Aptiktas tarp dviejų rąstų gulinčio paauglio skeletas be įkapių. Manoma, jog varpinės vietoje XV–XVII a. buvo amatininkų, gaminusių odos dirbinius, sodybos. Teigiama, kad vis perstatyti medinius trobesius vertė nuolat kylantis gruntinis vanduo. Tai esą liudija ir tyrimų metu fiksuoti stori hidroizoliaciniai sluoksniai.

Senojo reljefo ypatumus gana gerai pavyko atskleisti sklypo Maironio g. 11 – Vilniaus bernardinų vienuolyno statinių ansamblio – tyrimų metu. 2007 m. didžiausios apimties archeologiniai tyrinėjimai šiame objekte atlikti vidiniame vienuolyno kieme – kluatre (Girlevičius, 2007–2009). Čia tirtame 420 m² dydžio plote fiksuoti keturi pagrindiniai kultūrinio sluoksnio horizontai: suardytas, supiltas viršutinis sluoksnis, kiemo R dalyje atkastos plytų ir molio konstrukcijos, kurios buvo datuotos XVII a., ir po jomis buvęs lygis, I medinio užstatymo lygis ir apatinis – II medinio užstatymo lygis. Kluatro R dalyje aptiktoji 17 × 14 m dydžio konstrukcija iš plytų ir molio, manoma, buvo didesnė ir naudota Šv. Mykolo bažnyčios statybos metu kaip statybos ar statybinių medžiagų sandėliavimo aikštelė. Žemiau šios konstrukcijos lygio kasti molio, smėlio sluoksniai, o kiemo Š dalyje ~ 1,2 m gylyje pasiektas

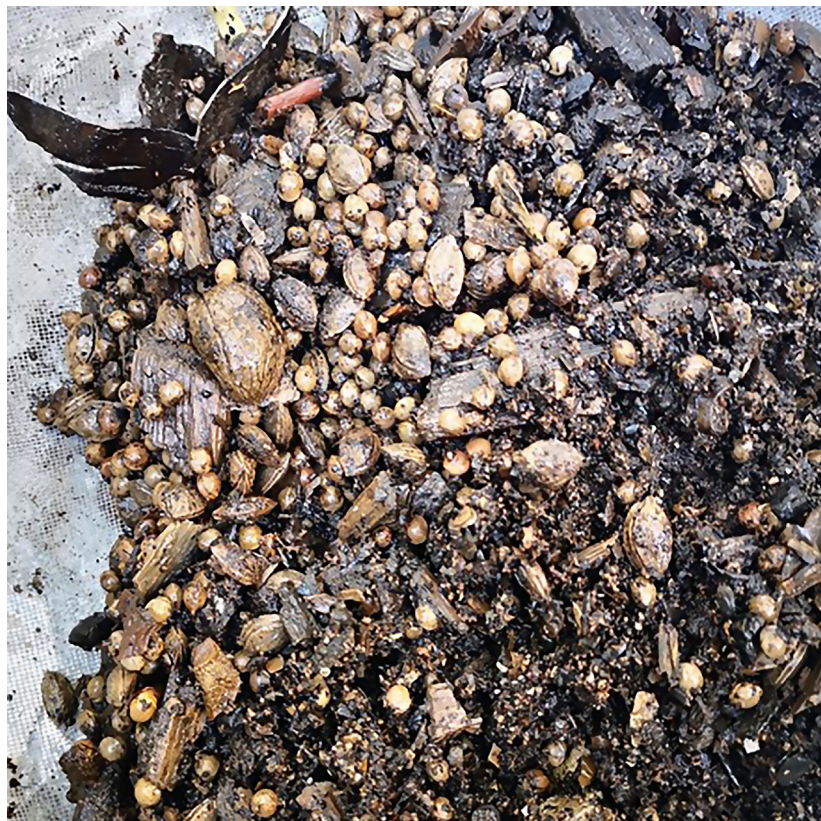
įžemis. Kluatro P dalyje, buvusioje drėgnoje vietoje, ~2,2 m gylyje atkastas vientisas juodos žemės sluoksnis. Jame aptikta gana gerai išlikusių medinių statinių liekanų ir išskirti du medinio užstatymo lygiai. I (aukštesnysis) medinio užstatymo lygis datuotas XVI a.–pačia XVII a. pradžia. Čia aptikta dalis kadaise kur kas didesnę plotą užėmusios, vėliau apleistos, suardytos hidroizoliacinės sistemos liekanų: šulinys, pastatytas iš skeltų rąstų, horizontalūs išskaptuoti rąstai vandeniui nutekėti, įkastas kubilas be dugno. Fiksuotos medinės tvorės, kurią statant apardytas vandens nutekėjimo latakas, liekanos – buvusios sodybos reliktas. Šiame XVI a. datuotame sluoksnyje aptiktos atviro ugniakuro liekanos. Apatinis kultūrinio sluoksnio horizontas išskirtas pagal II medinio užstatymo lygį. Čia, apatinėje juodos žemės sluoksnio dalyje, atkastos didelės medinės konstrukcijos liekanos. Šis rėstas statinys pastatytas natūralios Š–ŠV – P–PR kryptimi žemėjančios žvyro kalvos šlaite, pagrindiniu fasadu orientuotas į P–PR. Į tarp rąstų buvusias ertmes veikiausiai buvo pripilta grunto – suformuotas pylimas. Manoma, kad priešais šio statinio fasadą yra buvusios dvi eilės aštrikuolių – išliko tik apatinės kuolų dalys. Atlikus dendrochronologinę analizę statinys datuotas pačia XVI a. pradžia – laikotarpiu iki Vilniaus miesto gynybinės sienos pastatymo. Manoma, kad šie įtvirtinimai galėję būti tada Vilniaus pilių prieigas saugojusios gynybinės linijos dalis (Girlevičius, 2010). Vienuolyno P dalyje – buvusiame ūkiniame kieme fiksuota iki trijų akmenų grindinių lygių, kurių ankstyviausias datuotinas XVII a. 1,6–2,2 m gylyje nuo žemės paviršiaus kieme yra archeologinio sluoksnio – juodos spalvos drėgnos žemės – kraigas. Įžemis pasiektas tik šio kiemo ŠR, atokiau nuo Vilnios vagos esančioje dalyje, ~2,3 m gylyje, mat kitose kiemo vietose jis veikiausiai yra gerokai giliau.

Grįžtant prie sklypo Rusų g. 5 tyrimų, pirmiausia reikia apžvelgti istorinius duomenis. Sklypas yra visiškai šalia Vilniaus ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) stačiatikiams buvusios svarbiausios šventovės – Švenčiausiosios Dievo Motinos katedros (soboro), šis sakralinis pastatas dabartiniu savo pavidalu yra vos už 18 m nuo sklypo PR dalies. Tai yra rimtas pagrindas teigti, kad sklypo teritorija pateko į *Civitas Rutenica*. Istoriografijoje įsigalėjusi nuomonė, kad cerkvė šioje vietoje pastatyta jau XIV a. pirmoje pusėje, ji esą funduota Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo žmonos Marijos. 1348 m. cerkvė pašventinta, o 1415 m. tapo LDK stačiatikių metropolijos katedra, tada netoliese įsteigta metropolito rezidencija. Tuomet posesija, kurios vietoje yra dabartinis sklypas Rusų g. 5, pateko į metropolito jurisdiką ir priklausė jai iki pat 1840 m. Manoma, kad anksčiau cerkvė buvo gotikinio–bizantinio stiliaus su keturiais bokštais kampuose ir kupolu virš vidurinės pastato dalies. 1506 m. cerkvės kupolas įgriuvo (Jankevičienė, 2002). Pastato deformacijai įtakos esą turėjo tada vykę miesto gynybinės sienos statybos darbai (Добрянский, 1904) – pastačius gynybinę sieną ir cerkvę, ir dabartinis sklypas liko jos juosiamoje miesto dalyje. 1511–1522 m. cerkvė, parėmus LDK etmonui kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui, atstatyta ant senųjų pamatų, vėliau ji buvo dar kartą atnaujinta. Statybos ir rekonstrukcijos darbai tikriausiai taip pat turėjo įtakos sklype vykusiai veiklai, visgi čia būta ne eilinės cerkvės, o, matyt, reikšmingo dydžio katedros. Duomenų apie tai, kokia veikla vyko sklype XV–XVI a., neturime. Manoma, kad Rusų ir Latako gatvių kampe buvusi posesija priklausė vienos seniausių Šv. Pranašo Iljos cerkvės parapijai (pogostui). 1610 m. gaisrui nusiaubus Vilnių, nukentėjo ir metropolito jurisdikoje buvę pastatai. 1619 m. iškilus neaiškumų dėl namų savininkų juridinės priklausomybės, Vyriausiojo Tribunolo sesijos metu buvo patikslinta, kad visa Šv. Pranašo Iljos cerkvės teritorija jau yra užstatyta mediniais namais, įeinančiais į Lietuvos unitų (Rytų apeigų katalikų) jurisdiką (Gasparavičienė, 1991). Taigi galima manyti, kad XVII–XVIII a. dauguma jurisdikos gyventojų buvo unitai. Iš 1672 m. metropolito jurisdikos plano matyti, kad apytikrėje sklypo Rusų g. 5 vietoje parašytos kelių savininkų – Ježynos Drazdavičienės, Povilo Kantoriaus, Lauryno Staligovskio, žvejo Stepono, siuvėjo Simono Rakovičiaus – pavardės. Istorikės Sigitos Gasparavičienės nuomone, ten būta nedidelių medinių namų, matyt, orientuotų į jau susiformavusias gatves. Apie 1776 m. žemės sklypus su namais čia nusipirko Vilniaus stalių cecho seniūnas Laurynas Karasinskis. 1795 m. pažymėta, kad 114 posesijoje, priklausiusioje tam pačiam L. Karasinskiui, stovi dviejų dalių pastatas, kurio viena dalis medinė, kita – mūrinė. Dar XVIII a. pabaigoje mūrinis užstatymas išplėstas, XIX–XX a. suformuotas mūrinis užstatymas. XX a. sklype vyko gamybinė veikla¹.

¹ <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search> (Kultūros vertybių registras, žiūrėta 2022-08-28).

2017 m. sklype Rusų g. 5 atlikti detalieji archeologiniai tyrimai, susiję su numatoma pastato rekonstrukcija. Tyrimų metu ištirti trys šurfai, bendras tirtas plotas 16 m² (Jonutis, 2018). Tirta 2,9–3,1 m storio kultūrinio sluoksnio dalis, kurios apatiniai, 90–150 cm gylyje nuo žemės paviršiaus esantys horizontai datuoti XVI a. pabaiga–XVIII a. Apatinėje tirtuojoje kultūrinio sluoksnio dalyje aptikta XVI a.–XVII a. pirma puse datuotinių statinių liekanų. Archeologiniu požiūriu vertinga kultūrinio sluoksnio dalis, kurioje gausu XVI a. pabaigos–XVIII a. radinių. Viršutiniuose kultūrinio sluoksnio horizontuose fiksuoti XVIII–XIX a. datuoti grindiniai bei medinės konstrukcijos, aptikta XVII–XIX a. radinių. Šie tyrimai patvirtino, kad kultūrinis sluoksnis šiame sklype yra labai storas. Apie tai, kad sklype Rusų g. 5 slūgso storas, gruntinio vandens iš dalies semiamas kultūrinis sluoksnis, prieš pradėdant detaliuosius tyrimus 2018 m. sužinota iš geologinių tyrimų rezultatų (Kulbis, 2016). Jų metu nustatyta, kad „piltinis“ gruntas yra 1,6–5,2 m storio. Po juo slūgso „labai silpni ir silpni“ natūralūs organiniai gruntai. Visgi archeologinių tyrimų metu patikslinta, kad pastarieji gruntai nėra natūralūs, tad kultūrinis sluoksnis siekia 5,2–5,8 m ar net didesnę storį. Atliekant geologinius tyrimus 2016 m. lapkritį gruntinis vanduo aptiktas 2,35–3 m gylyje nuo kiemo paviršiaus lygio. Geologų nuomone, gruntinis vanduo turi hidraulinių ryšių su netoliese tekančia Vilnios upe, kurios vandens lygio svyravimai atsispindi gruntinio vandens lygyje. Visgi šie geologiniai tyrimai neatsakė į klausimus: ar sklypo vietoje būta Vilnios senvagės? ar menama senvagė galėjo egzistuoti istoriniais laikais?

Gerokai didesnės apimties detalieji archeologiniai tyrimai sklype Rusų g. 5 ir jo artimiausioje aplinkoje vyko 2018–2019 m. (Girlevičius, 2020). Archeologiniai tyrimai vyko kartu su statybos darbais, jie atlikti 807 m² plote. Tyrimų metu ~ 2 m gylyje ($H_{abs.} \sim 97,0$ m) pasiektas horizontas datuotas XVII a. antra puse–pabaiga – XVI a. pirma puse. Aukščiau šio horizonto fiksuotos pastatų, statinių liekanos, grindiniai buvo gana fragmentiški, o kultūrinis sluoksnis apardytas XIX–XX a. vykusios ūkinės veiklos, statybos darbų. Visi 1,3–2,65 m gylyje nuo kiemo paviršiaus tiriamojo ploto teritorijoje atkasti XVII–XVIII a. datuoti pastatai buvo mediniai. Tai koreliuoja su istorikės S. Gasparavičienės hipoteze, kad sklype būta daug medinių pastatų. Dalis pastatų turėjo ir mūrinių konstrukcijų – pamatų. Šių pamatų statybai naudoti rieduliai, molis, antrinio panaudojimo plytos, kalkių skiedinys su molio priemaiša – skirtingų pastatų pamatuose panaudotos medžiagos skyrėsi. Vieno XVII a. antra puse–XVIII a. pradžia datuoto pastato liekanose buvo aptiktos patalpos, grįstos plytomis, 18,5 × 18,5 cm dydžio keraminėmis grindų plytelėmis. Čia surastos ir architektų XVIII a. pirma puse datuotos krosnies liekanos. Dalis pastatuose buvusių patalpų buvo grįstos akmenimis. Mediniai pastatai nebuvo ilgalaikiai. Dalis išlikusių medinių pastatų dalių yra apdegusios. Tai liudija, kad sklypo teritoriją dažnai nusiaubdavo miesto gaisrai. XVII a. antroje pusėje–XVIII a. gana intensyviai kito ir sklypo užstatymo planas – pastatai buvo atstatomi nevysiškai tose pačiose vietose. Galbūt tai liudija ir sklypų ribų pokyčius? Tiriamuosiuose plotuose aptikta ir kitų statinių. Pažymėtini rėstiniai, iš pusrąščių, lentų statyti šuliniai, kurių didžioji dalis taip pat datuoti XVII–XVIII a., o bent du iš aptiktųjų – XIX a. Tačiau įdomiausias aptiktas inžinerinis statinys – latakas. Neatmestina prielaida, jog kaip tik šis statinys davė pavadinimą Latako gatvei, kuri yra lygiagreti su juo. Šis medinis latakas yra iki 1,3 m pločio, statytas iš horizontalių rąstų, konstrukcijoje jungtų su vertikaliais rąstais, turinčiais išėmas šių medinių detalių suspraudimui. Dėl medžio sunykimo tiksli latako konstrukcija nenustatyta, tačiau manoma, kad jis buvo dengtas. Kita latako dalis (atšaka) tirta pastato kiemo R dalyje. Ji orientuota P–Š kryptimi, Š dalyje būta posūkio ŠV kryptimi. Latako atšaka jungėsi su pirmiau aprašytuju latakų. Latako atšaka iki 60 cm pločio, tačiau sudėtingesnės konstrukcijos – būta ne tik iš horizontalių rąstų su vertikaliais rąsteliais formuotų latako sienų, bet ir lietuviškoje archeologinėje medžiagoje dar nematytų iš medžio skobtų vamzdžių, kurie guldyti ant plačių lentų. Latakų atšakos lėmė ir namų statybos vietų parinkimą, nes virš latako ir jo atšakos vienalaikių pastatų liekanų nerasta. Žemiau XVII a. antra puse–XVIII a. pradžia datuojamo horizonto didelėje ploto dalyje tirti santykinai stori supiltiniai grunto (maišyto žvyro), giliau – uždurpėję grunto sluoksniai. Juose, tiriant iki projekcinio 3,7 m gylio, aptiktas santykinai nedidelis kiekis archeologinių radinių, datuotinių XVI–XVIII a., aukštesniame kultūrinio sluoksnio, užstatymo horizonte fiksuotų pastatų, statinių apatinių dalių (pamatų, pagrindų), kai kuriose tirtųjų plotų dalyse atkastas XVI a. pabaiga–XVII a. (pirma puse?) datuotinas akmenų grindinys. Nors archeologiniai

1 pav. Augalų gausa ir įvairovė Rusų g. 5 archeobotaninėje medžiagoje (G. Motuzaitės Matuzevičiūtės nuotr.)

Figure 1. The picture shows the diversity and the abundance of plant species at one archaeobotanical sample from Rusų g. 5 (picture by G. Motuzaitė Matuzevičiūtė).

tyrimai vyko didelės sausros metu, kai buvo nusekęs gruntinis vanduo, projektiniame $H_{\text{abs.}}$ 95,6–95,8 m gylyje pasiektas ir gruntinis vanduo, kuris sunkėsi ne per vandeniui nelaidžius uždurpėjusio grunto sluoksnius, o per vandeniui laidžius tarp sluoksnius. Iki menamo vandeningo įžemio, kuris pasiektas $H_{\text{abs.}}$ 93,2 m, pavyko iširti tik šurfą plote 2. Kituose šurfluose pasiekti įžemį trukdė medinės konstrukcijos ir gruntinis vanduo. Žemiausioji tirtoji archeologinio sluoksnio dalis pagal radinius datuota XVI a. Tiriant archeologinį sluoksnį surasta daug archeologinių radinių, taip pat tokių, kurie liudija tiriamame sklype vykus gamybinę veiklą. Viena iš gamybinių veiklų – peilių gamyba. Kultūriniame sluoksnyje aptiktas santykinai didelis kiekis greitai yrančių dirbinių iš organinių medžiagų – odos, medienos, tošies ir pan. Dalis radinių buvo konservuoti, dalis – restauruojami Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

Tyrimų metodika

Rusų g. 5 objektas yra drėgnoje aplinkoje, kurioje išlieka kur kas daugiau įvairių augalų liekanų nei degimo paveiktoje ar mineralizacijai palankioje aplinkoje (1 pav., 2 lentelė). Iš tokios aplinkos paimtiems mėginiams atskirti nuo grunto naudojamas drėgno sijojimo per sietus metodas (Kisieliene, 2013).

Archeologinių tyrimų metu buvo paimti grunto mėginiai (maždaug po 10 litrų) iš 17 skirtingų kontekstų (2 pav., 1 lentelė), datuojamų nuo XVI a. iki XVIII a. Iš viso archeobotaniniams mėginiams paimta apie 170 litrų grunto, iš kurių išanalizuota maždaug 85 litrai. Dėl archeobotaninių liekanų gausos iš kiekvieno konteksto buvo išanalizuota apie 5 litrus grunto. Mėginiai imti remiantis atsitiktine ar sukėjusia susidomėjimą mėginių ėmimo strategija (Kisieliene, 2013). Šiuo atveju imtas ne visas įmanomas konteksto tūris, o pasirinktas tam tikras jo kiekis. Pagrindiniai kontekstai: buitinių pastatų vidus, šuliniai, krosnies vidus.

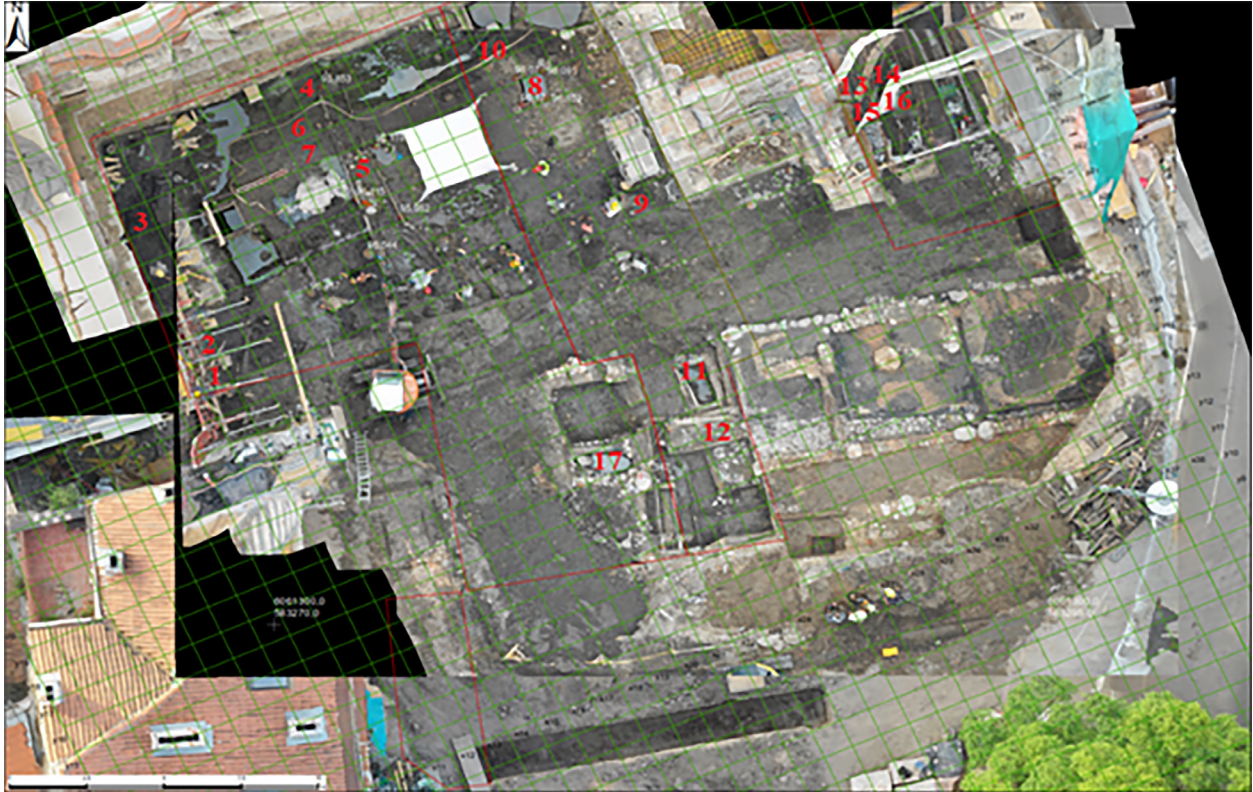
Išplauta medžiaga peržiūrėta ir augalų liekanos išrinktos naudojant binokuliarinį mikroskopą OLYMPUS SZX10. Išrūšiuotos ir atrinktos augalų makroliekanos buvo identifikuojamos naudojantis atlasais (Cappers ir

2 lentelė. Archeobotaninės analizės metu identifikuotos augalų liekanos. Surinktos Rusų g. 5 atliktų archeologinių tyrimų metu, 2019 m.

Table 2. The plant remains identified during the archaeobotanical analysis collected from Rusų st. 5 in Vilnius city in 2019.

IDENTIFIKUOTI AUGALAI	KONTEKSTO NUMERIS																	IŠ VISO	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17		
Kultivuojami augalai																			
<i>Cannabis sativa</i> (sėjamoji kanapė)	1	1		1	1	4	6	1			13	2	1	2				33	
<i>Fagopyrum esculentum</i> (sėjamasis grikis)	10		2	30	50+			50+		18			1	15	40		16	50+	
<i>Hordeum vulgare</i> (paprastasis miežis)															1			1	
<i>Secale cereale</i> (sėjamasis rugys)			7	1		1	1	1			9			2	1		2	24	
<i>Panicum miliaceum</i> (paprastoji sora)					+	+						+						+	
Vaismedžiai																			
<i>Prunus cerasifera</i> (kaukazinė slyva)						1	7											8	
<i>Prunus cerasus</i> (paprastoji vyšnia)	5		1	8		25	50+	5				1		2	2	5	5	50+	
<i>Prunus domestica</i> (naminė slyva)	2					3	50+	1										50+	
<i>Prunus mahaleb</i> (kvapioji kryklė)						1	3					10						14	
<i>Prunus padus</i> (paprastoji ieva)							50+											50+	
Galbūt importiniai augalai																			
<i>Ficus carica</i> (skiautėtalapis figusas)				1	1		20	2	1	2			1	2				1	31
<i>Juglans regia</i> (graikinis riešutmedis)							1												1
<i>Olea europaea</i> (europinis alyvmedis)							3												3
<i>Vitis vinifera</i> (tikrasis vynmedis)	3		1	1		4	50+	1				7							50+
Javų ir linų pasėlių piktžolės																			
<i>Atriplex patula</i> (plačioji balandinė)				5	50+		7	38	9	50+	50+		50+	50+	12		3	50+	
<i>Centaurea cyanus</i> (rugagėlė)							1								1				2
<i>Galeopsis tetrahit</i> (dirvinė aklė)			5	5	1	4	1	9		19	1	4	2	33	1			6	50+
<i>Neslia paniculata</i> (dirvinė prožiklė)				4	3	3		2		6								7	25
<i>Papaver</i> sp. (aguona)		25	1			2	4	4	7		50+		50+					2	50+
<i>Stellaria</i> sp. (žliugė)						1		3		11	50+		29	3				10	50+

IDENTIFIKUOTI AUGALAI	KONTEKSTO NUMERIS																	IŠ VISO
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Piktžolės																		
<i>Amaranthus</i> sp. (burnotis)														8				
<i>Persicaria</i> sp. (rūgtis)	3	2	25	30	50+	50+	50+	3	50+	29	11	6	50+		9	50+		
<i>Setaria pumila</i> (rusvoji šerytė)				3		1	10		6	1		1						
Pievų, daržų, ganyklų ir pelkių augalai																		
<i>Anethum graveolens</i> (paprastasis krapas)	1	3	50+		50+	2		1		50+		11						
<i>Carex</i> sp. (viksva) (daugiausia nei viena rūšis)	1			42	50+	2	4	50+	21	50+	50+	50+	2		50+	50+		
<i>Coriandrum sativum</i> (blakinė kalendra)			2							1		1				4		
<i>Ranunculus</i> sp. (vėdrynas)				7		2		15		18		6	5		16	50+		
<i>Rumex</i> sp. (rūgštyinė)					50+		4	2						4		50+		
<i>Thlaspi arvense</i> (dirvinė čižužutė)				1				2							3	6		
<i>Viburnum opulus</i> (paprastasis putinas)	7		2			2	2		2							15		
Miškų, kirtimų, laukymų ir pasėlių laukų augalai																		
<i>Corylus avellana</i> (paprastasis lazdynas)	4		10	36	20	23	34	50+	2	16	13	2	6	50+	7	9	20	
<i>Fragaria vesca</i> (paprastoji žemuogė)				3	50+	50+	50+	38	50+	6	50+		5	5		3	50+	
<i>Humulus lupulus</i> (paprastasis apynys)							1										1	
<i>Maltus</i> sp. (obelis)	50+		9	4		50+	50+			6	1	50+					50+	
<i>Prunella vulgaris</i> (paprastoji juodgalvė)													3				3	
<i>Rubus caesius</i> (paprastoji gervuogė)	2		7	4		50+	50+	1				6		1			50+	
<i>Rubus idaeus</i> (paprastoji avietė)			1	1	5	50+	50+	6	3	8		8	2		38		50+	
<i>Solanum</i> sp. (kiauliuogė)								5		4	4		16	4			33	
<i>Trifolium europaeum</i> (miškinė septynikė)						1											1	
<i>Viola</i> sp. (našlaitė)													1				1	
Neidentifikuoti augalai																		
Neapibūdinta – vnt. (ta pati rūšis)						6		3	2	1			10			1	23	
Kita																		
Gyvūnų (daugiausia žuvų) kaulų fragm. (vnt.)	50+		50+	50+	50+	50+	50+	50+	50+	50+	50+	50+	16	50+	22	50+	50+	
Keramikos fragm. (vnt.)			1	4	15		1	12		1	25		1	6	2		40	
Kiaušinių lukštų fragm. (vnt.)				1	50+		4										1	
Odos fragm. (vnt.)	7		3	1				17		8			6			4	46	

2 pav. Grunto mėginių archeobotaniniams tyrimams ėmimo vietos (L. Girlevičiaus nuotr.)

Figure 2. The locations of contexts that were sampled for archaeobotanical sample collection (picture by L. Girlevičius).

kt., 2012; Berggren, 1981; Anderberg, 1994), archeobotanikos laboratorijoje esančia palyginamąja kolekcija. Augalų nuotraukos atliktos naudojantis „ZEISS Stemi 508“ mikroskopu, „AxioCam Erc 5s“ kamera ir „ZEN 2.6 lite“ programa.

Kadangi dirvožemis yra susidaręs šlapynių aplinkoje, archeobotaninės medžiagos būklė mėginiuose palyginti gera. Suskaičiuoti, kiek iš viso buvo rasta augalų liekanų, yra neįmanoma dėl jų gausos. Archeobotaninių tyrimų metu, iš konteksto atrinkus tos pačios rūšies sėklas, vaisius, kaulavaisius ar riešutų kevalus ir suskaičiavus iki penkiasdešimt ir daugiau, rezultatų lentelėje buvo rašoma 50+, tačiau „+“ nurodoma tik tada, kai augalų dalių skaičius yra kelis ar keliasdešimt kartų didesnis nei 50. Pavyzdžiui, kai kurių augalų sėklų ar vaisių skaičius, prie kurių buvo rašoma 50+, siekė kelis tūkstančius. Taip pat buvo daryta ir su gausiai rasta žuvų kaulais bei žvynais, kurių buvo ypač daug. Iš viso buvo išanalizuota 17 skirtingų kontekstų. Iš viso archeobotaninėje medžiagoje identifikuotos daugiau kaip 40 augalų rūšių ar genčių.

Tyrimų rezultatai ir jų aptarimas

Augalų vartojimo tendencijos sklype pagal laikotarpį

Mėginiuose, imtuose iš buvusio pastato vidaus, XVI a. datuojamo sluoksnio (žr. 1 ir 2 lenteles, kontekstai 14–16), iš kultivuojamų augalų daugiausia rasta sėjamojo grikio lukštų, taip pat pasitaikė kelios sėjamosios kanapės, paprastojo miežio ir sėjamojo rugio vaisių. Iš vaismedžių buvo aptikta paprastosios vyšnios kauliukų ir keletas galbūt importinio skiautėtalapio fikuso, arba kitaip figų, vaisių. Taip pat rasta šio laikotarpio paleoaplinką atspindinčių augalų. Rasta piktžolių, iš kurių gausiausia buvo plačiosios balandūnės, dirvinės aklės ir rūgties vaisių. Kad vyravo tikriausiai drėgna aplinka, rodo gausiai rastos viksvos vaisiai.

Iš XVI a.–XVII a. pirma puse datuojamų buitinių / ūkinių pastatų vidaus imtuose mėginiuose daugiausia rasta sėjamojo gričio ir paprastosios soros vaisių lukštų, taip pat pasitaikė sėjamosios kanapės vaisių, sėjamojo rugio grūdų. Nemažą identifikuotų augalų rūšių dalį sudarė vaismedžiai, iš kurių daugiausia rasta paprastosios vyšnios, naminės slyvos, paprastosios ievos vaisiakaulių. Taip pat pasitaikė kaukazinės slyvos ir kvapiosios kryklės vaisiakaulių. Iš galbūt importinių augalų gausiausiai rasta tikrojo vynmedžio ir skiautėtalapio fikuso vaisių, taip pat šiek tiek europinio alyvmedžio kauliukų ir graikinio riešutmedžio kevalas. To meto aplinkoje galėjo būti nemažai piktžolių, daugiausia rasta plačiosios balandūnės ir rūgties vaisių. Taip pat buvo gausiai aptikta keleto rūšių viksvos, atspindinčios vyravusią drėgną aplinką, vaisių. Gausiai rasta paprastosios žemuogės vaisių, obels sėklų, paprastosios gervuogės, paprastosios avietės vaisių, kurie gali būti siejami ne tik su žmoniu, bet ir augintų gyvulių mityba bei aplinkoje augusiais augalais.

Imtuose mėginiuose iš vėlesnių, XVII a. antra puse–XVIII a. datuojamų latakų, šulinių ir krosnies rasta sėjamojo gričio lukštų, mažiau, bet pasitaikė sėjamojo rugio ir kanapės vaisių. Vaismedžių aptikta labai negausiai, pasitaikė šiek tiek paprastosios vyšnios ir naminės slyvos kauliukų. Tai galėtų reikšti, kad pakito aplinkos augalija ir žmonių buitis, gyventojų socialinis statusas. Galėjusių būti importinių augalų taip pat nebuvo aptikta daug – keli tikrojo vynmedžio ir skiautėtalapio fikuso vaisiai. Iš piktžolių daugiausia aptikta rūgties, plačiosios balandūnės ir aguonos vaisių. Taip pat gausiai rasta viksvų, kurios atspindi vis dar vyravusią drėgną aplinką. Daug rasta paprastosios obels sėklų, paprastosios avietės ir žemuogės vaisių.

Taigi XVI–XVIII a. reikšmingų pokyčių neįvyko. Galima pažymėti, kad daugiausia importinių augalų rasta XVI–XVII a. pirmos pusės sluoksniuose, o visais laikotarpiais sklype vyravo drėgna aplinka.

Kultivuojami augalai

Tirtame sklype buvo identifikuota tik penkių rūšių kultūrinių augalų. Iš jų daugiausia rasta sėjamojo gričio lukštų. Taip pat aptikta sėjamosios kanapės, paprastosios soros, sėjamojo rugio ir paprastojo miežio vaisių. Toks nedidelis aptiktų augalų skaičius gali reikšti, kad šiame sklype kultūrinių augalų liekanos tiesiog neišliko, nes javų išlikimo sąlygos šlapynėse yra ganėtinai prastos. Apie tai, kokie augalai Lietuvoje auginti nuo XVI a., žinome iš Lietuvos Statutų. Tuo metu Lietuvoje auginti vasariniai ir žieminiai pasėliai: spelta, rugiai, miežiai, avižos, gričiai, žirniai, soros, pupos, lęšiai, linai, kanapės, aguonos, ropės, kopūstai, morkos, pastarnokai, burokai, agurkai, svogūnai ir česnakai (Laužikas, 2014).

Vertėtų paminėti identifikuotas piktžoles, tarp kurių aptikta aguona, kuri gali būti auginama kaip vaistinis ar dekoratyvinis augalas, tačiau dažnai savaime pasisėja ir yra laikoma piktžole (Blamey, Grey-Wilson, 1989). Rasos piktžolių sėklos ir vaisiai galėtų būti susiję ir su kieme buvusiu daržu. Taip pat tikėtina, kad rasti ruderaliniai augalai tiesiog galėjo augti antropogeninėje ir daug azoto turinčioje aplinkoje.

Vaismedžiai

Rusų gatvės 5 archeobotaninių tyrimų metu rasta daug vaismedžių, priklausiusių paprastosioms vyšnioms, naminėms slyvoms, paprastosioms ievoms, obelims, kiek mažiau – kaukazinėms slyvoms ir kvapiosioms kryklėms. Didelis vaismedžių vaisiakaulių, vaisių ir sėklų kiekis atspindi maistui vartotus vietinės kilmės augalus. Tai taip pat teikia informacijos apie sklypo aplinką, kadangi iš istorinių šaltinių žinoma, jog netoliese buvo auginami sodai, kuriuose augo obelys, vyšnios, slyvos ir kiti vaismedžiai. Privatūs vaismedžių sodai ir daržai minimi ne viename XVI–XVIII a. dokumente (Čaplinskas, 2010). Preslavskio namo Pilies gatvėje kieme 1686 m. augo obelų, kriaušių, vyšnių, buvo daržovių lysvių. Stepono Taraškevičiaus sklype Užupio gatvėje (556 posesija) 1720 m. taip pat minimas vaismedžių sodas. Kapitulos namo Pilies g. 10 (142 posesija) kieme, pinta tvora aptvertame sodelyje, augo vienuolika geltonųjų akacijų. Savo sodus turėjo vienuolynai. XVIII a. tarp pranciškonų vienuolyno ir Kėdainių (Baltušnikų) gatvės buvo mūrine tvora aptvertas vienuolyno sodas. Jame augo 27 obelys, 18 kriaušių, aštuonios slyvos ir penkios vyšnios. Bernardinai XVIII a. pradžioje savo valdą apsodino egzotiškais

medžiais ir pertvarkė į uždara parką, skirtą Vilniaus dvasininkų aukštuomenei. Dabartinio Sereikiškių parko vakarinėje dalyje, beveik iki Trijų Kryžių kalno, kadaise vešėjo karališkieji sodai (Čaplinskas, 2010). Tyrimai rodo, kad sodų vaisiai buvo prieinami ne tik uždara sodų valdų valdytojams, bet ir platesniems socialiniams sluoksniams, gyvenusiems Rusų gatvės kvartale.

Egzotiniai augalai

Augalų įvairovę papildė identifikuotos importinių augalų liekanos. Archeobotaninių tyrimų metu aptikta tikrojo vynmedžio (toliau tekste – vynuogių), skiautėtalapio fikuso (toliau tekste – figų), europinio alyvmedžio (toliau tekste – alyvuogių) liekanų ir graikinio riešutmedžio vaisiaus kevalo fragmentas (3 pav.). Šie augalai priskirti importiniams, nes natūraliai Lietuvoje neauga ir beveik visais atvejais būdavo atvežami iš užsienio. Valdančiojo miestų elito, turtingųjų pirklių ir amatininkų vartojamo maisto racionas buvo panašus į turtingos LDK bajorijos ar net diduomenės valgyto maisto racioną (Ragauskas, 2002). Didikų vartotą augalų įvairovę maiste puikiai atspindi Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijoje aptiktos augalų liekanos. Rasta miežių, kviečių, avižų, rugių, grikių, vynuogių, figmedžio, žemuogių, aviečių, gervuogių, vyšnių ir slyvų kauliukų, lazdyno ir graikinių riešutų kevalų ir kt. (Steponavičienė, 2005). Kurtuvėnų dvaro šeimininko Jokūbo Nagurskio valgiaraštis atskleidžia, kad gurmaniški patiekalai buvo žinomi ir LDK provincijoje. Jo mitybos racione buvo alyvuogių, figų, razinų, kalendrų, pipirų, muskatų, riešutų ir kitų taisy laikais egzotiškų augalų vaisių (Trimonienė, 2006).

Iš LDK vartotų vaisių vieni seniausių buvo obuoliai ir kriaušės, mat Lietuvos teritorijoje laukinės kriaušės ir obelys auga natūraliai (Laužikas, 2014). XV–XVI a. LDK buvo auginti tik kelių rūšių vaismedžiai, būdingi šios teritorijos gamtinėms-geografinėms sąlygoms – obelys, kriaušės, vyšnios, trešnės ir slyvos. Tačiau XVI–XVII a. didikų virtuvėse buvo ir egzotiškų vaisių: apelsinų, citrinų, granatų, figų (Dambrauskaitė, 2017). Egzotiškų vaisių sodų buvo įkurta Vilniuje, Nesvyžiuje, Bialoje ir kituose dvaruose. Stiklinėse oranžerijose vešėjo apelsinmedžiai, figmedžiai bei granatmedžiai (Laužikas, 2014). Jie padėjo bent iš dalies aprūpinti vaisiais diduomenės virtuvę. XVI–XVIII a. – tai laikotarpis, kai mūsų krašte plito per Didžiuosius geografinius atradimus atkeliavę Amerikos, Azijos ar Afrikos augalai bei gyvūnai.

1623 m. buvo sudaryta Elžbietos Sofijos Hohencolern-Radvilienės ir Polocko vaivados Jonušo Kiškos sutartis dėl daržo ir sodo pardavimo Vilniuje, greta dabartinės Tiltų gatvės (Laužikas, 2014). Sutarties tekste smulkiai aprašomi visi ten augantys augalai, tarp kurių yra ne tik skiepytų obelių, kriaušių, vengrinių slyvų, vyšnių, trešnių, bet ir vynmedžių, gudobelių bei erškėtrožių. Greta jų medinė oranžerija, kurioje auginamos figos ir graikiniai riešutmedžiai. Prie jų – daržas su itališkomis daržovėmis (tuomet jas taip vadino). Tai krapai, bulvės, artišokai, smidrai, salotinės sultenės ir kt. XVII a. pirmoje pusėje Lietuvoje buvo auginamos labai įvairios daržovės. Šventojo sosto nuncijaus sekretorius Varšuvoje italas Michele'is Bianchi's (Albertas Vimina), rašydamas apie XVII a. vidurio Maskvos kunigaikštystę, pažymėjo, kad tenai (Maskvos kunigaikštystėje) trūksta įprastų itališkų daržovių ir vaisių, kurių galima aptikti Lietuvoje, Švedijoje ir kitose vietose (Laužikas, 2014).

XVI–XVIII a. Abiejų Tautų Respublikos kulinarijos ir medicinos knygų analizė rodo, kad kai kuriems patiekalams naudojamos šviežios figos (Laužikas, 2014). Šviežias figas atgabenti į Lietuvą, ypač taisy laikais, turėjo būti itin sunku. Iš 1623 m. Elžbietos Sofijos Hohencolern-Radvilienės sodo aprašymo matyti, kad buvo rasta paprastesnė išeitis – figas auginti Lietuvoje. Jų buvo nedaug, tačiau užteko tiek maistui ant didikų stalo, tiek vaistams. Figa – plačiai žinomas XVI–XVIII a. vaistinis augalas (Laužikas, 2014). XVIII a. pirmoje pusėje į Abiejų Tautų Respublikos virtuvę sparčiai pradėjo skverbtis prancūziška kultūra. Vietoj pistacijų paplito kaperiai, alyvuogės, sardelės, *trumai* ir marinuotos austrės (Laužikas, 2014).

Europiniai alyvmedžiai negalėjo būti auginami Lietuvoje, nes jiems būtinas švelnus klimatas, todėl jų vaisiai ir aliejus visada buvo importuojami. Kokiais keliais alyvuogių aliejus atkeliavo į Lietuvą, tiksliai nežinoma. Dėl savo paplitimo ir svarbos Viduržemio jūros regione alyvuogių aliejus kartu su kvietine duona ir vynu tapo krikščioniškųjų apeigų dalimi. Kartu su krikščionybe alyvuogių aliejus plito pasaulyje (Jurkevičius, 2015). Šiuo būdu

3 pav. Archeobotaninių tyrimų metu identifikuoti augalai (*V. Indrulėnaitės-Šimanauskienės nuotr.*)

Figure 3. The identified plant remains from archaeobotanical investigation (picture by *V. Indrulėnaitė-Šimanauskienė*).

jis galėjo pasiekti ir Lietuvą. Greičiausiai alyvuogių aliejus, kaip ir vynas, plačiau Lietuvoje išplito tik XIV a. pabaigoje–XV a. pradžioje po Jogailos ir Vytauto krikšto. Seniausi alyvuogių aliejaus vartojimo maistui faktai yra fiksuoti Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos sąskaitų knygoje, kur greta kanapių, riešutų ir aguonų aliejaus bei „alyvos“, skirtos mišioms, 1394 m. taip pat minima maistui skirta „alyva“ (Jurkevičius, 2015). Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Senajam 1518 m. vedus Milano kunigaikštę Boną Sforzą, paplito Italijoje būdingi patiekalai ir kitos naujovės. XVI a. antroje pusėje–XVII a. ant valdovo ir didikų stalo alyvuogės su kitais vaisiais užėmė prašmatnaus deserto vietą (Jurkevičius, 2015). XVII–XIX a. alyvuogės ir iš jų pagamintą aliejų vis dažniau randame minint sąskaitose. Pavyzdžiui, 1658 m. Vilniaus parduotuvių prekių sąrašuose minimos alyvuogės (Meilus, 2011). Tačiau, kita vertus, XVI–XVIII a. istoriniai dokumentai rodo, kad valdovai ir didikai alyvuogės ir alyvuogių aliejų pirko ne Lietuvoje, o užsienyje (Jurkevičius, 2015). Tai reiškia, kad net XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje Lietuvoje nebuvo vietinės šių produktų rinkos, vadinasi, jų vartojimas krašte buvo menkas. Alyvuogės ir iš jų pagamintas aliejus liko išskirtinis, aukščiausio socialinio sluoksnio produktas, kuris paprastai vartojamas pasninko metu. Dvarų inventoriuose prie maisto produktų priskirti sėmenys ir kanapių sėklos bei aguonos, ko gero, būdavo naudojami spausti aliejų (Dambrauskaitė, 2017). Sėmenų aliejus buvo brangus, bet dažniau vartojamas, nei prastesniu laikytas kanapių sėklų aliejus. Tačiau dvarų sąskaitų knygoje nurodomos išlaidos kanapių aliejui, dėl to sunku spręsti, kokia iš tiesų buvo jų kokybė ir paplitimas (Dambrauskaitė, 2017).

Taigi LDK gyventojų mityba iš esmės priklausė nuo užimamos socialinės padėties ir gyvenamosios vietos. Didikų, bajorų ar turtingesnių miestiečių racione buvo ne tik vietinė produkcija, bet ir egzotiniai augalai, kurie buvo importuojami arba auginami vietoje. Žinant, kad Rusų gatvės sklype gyveno vidurinės klasės miestiečiai, galima teigti, kad importiniai augalai, tokie kaip figos, alyvuogės ir vynuogės, buvo prieinami platesnėms socialinėms klasėms. Paminėtina, kad šių augalų (išskyrus alyvuogės) taip pat rasta kituose objektuose Vilniaus mieste, pavyzdžiui, Pranciškonų g. 4A sklype. Figų ar vynuogių importas taip pat rodo gerai išvystytus infrastruktūros kelius, leidusius nuolat aprūpinti šiais produktais Vilniaus miestą.

Kadangi tirtoje vietoje stovėjusio pastato pirmame aukšte veikė parduotuvė, smuklė, dirbo amatininkai, o antrame aukšte buvę butai nuomoti bajorams, valdininkams ir kitiems miesto gyventojams (Gasparavičienė, 1991), egzotiniai augalai galėjo būti čia pardavinėjami ir sudaryti šiame name gyvenusių žmonių maisto raciono dalį.

Reikėtų neatmesti galimybės, kad importiniais vadinami augalai, tokie kaip graikiniai riešutai, vynuogės, taip pat galėjo būti auginami ir Lietuvoje, bajorų soduose ar oranžerijose. Štai, pavyzdžiui, Dubingių dvaro sodininkas 1666 m. buvo perkeliamas iš Dubingių į Vilnių ir turėjo rūpintis Radvilų vynuogynu bei sraigių veisimu (Laužikas, 2014). Tačiau vynmedžius auginti XVII a. Dubingiuose ir Vilniuje turėjo būti labai nelengva. Tai mažojo ledynmečio laikotarpis, kai vidutinė oro temperatūra galėjo būti iki 1 laipsnio žemesnė nei šiais laikais. Taigi XVII a. Dubingiuose išauginti vynuogių vynui ar valgyti šias uogas buvo faktiškai neįmanoma. Vynmedžiai galėjo būti auginami kaip pašaras vynuoginėms sraigėms, kurios buvo žinomas XVII a. diduomenės maisto produktas (Laužikas, 2014). Aptiktos figos to meto visuomenėje buvo gana plačiai vartojamos aukšto socialinio sluoksnio žmonių. Kadangi šviežias figas atgabenti į Lietuvą, ypač tais laikais, turėjo būti itin sunku, didikai figas augindavosi savo oranžerijose. Taip pat buvo auginami vynmedžiai, graikiniai riešutmedžiai ir kiti egzotiniai augalai (Laužikas, 2014). Aptiktos alyvuogės greičiausiai buvo importuojamos, nes Lietuvoje auginti alyvmedžius gana sudėtinga dėl gamtinių sąlygų, mat jiems būtinas švelnus jūrinis klimatas. Alyvuogės – tai aukšto socialinio sluoksnio žmonių vartojamas maistas, nes vietinės rinkos nebuvo, jas tekdavo vežti iš Pietų Europos.

Paleoaplinka

Rusų g. 5 gretimoje aplinkoje, dabartiniame Vilniaus senamiesčio 39 kvartale, buvo du upeliai ar šaltiniai. Šiaurinis prasidėjo maždaug toje vietoje, kur dabartinė Literatų g. susikerta su A. Volano g., ir tęsėsi Vilnios link. Iki XVI a., prieš pastatant Vilniaus gynybinę sieną, Vilnia tekėjo dabartinės, XIX a. nutiestos Maironio g. vietoje (Jonaitis, 2013). Mėginiuose itin gausiai rastos viksvos šiuo atveju puikiai atspindi tiriamą aplinką. Viksvos –

daugiamečiai, polikarpiniai augalai, dažniausiai augantys mažai dirbamose ar visai nedirbamose žemėse, drėgnoje ar šlapioje aplinkoje (Lazdauskaitė, 1985).

Labai panašiomis sąlygomis auga ir kitas, taip pat didelę identifikuotų augalų dalį sudarantis augalas – rūgtis. Rūgtis yra įkyri piktžolė, galinti augti prastomis ir ypač gausiai daugintis palankiomis sąlygomis, todėl tai, kad grunto mėginiuose aptikta daug šių augalų, rodo buvus palankias jiems sąlygas, t. y. drėgnas ir pakankamai saulėtas.

Palyginti nedidelę identifikuotų augalų dalį (33 vnt.) sudaro kiauliuogės, kuri paplitusi beveik visoje Lietuvoje, nes gerai auga sunkesnėse molio ir priemolio dirvose, tačiau mėgsta šiltas ir drėgnas vietas, kur gausiau azoto (Jankevičienė, Lazdauskaitė, 1991), sėklos. Šio augalo sėklų išlikimą galima paaiškinti jo reprodukcinių savybėmis – kiekviena kiauliuogės uoga subrandina 40–60 sėklų.

Didelę dalį identifikuotų augalų sudaro erškėtinių (Rosaceae) šeimos augalai: kaukazinė slyva, paprastoji vyšnia, naminė slyva, kvapioji kryklė, paprastoji ieva, obelis, paprastoji žemuogė, paprastoji avietė, paprastoji gervuogė. Paprastoji avietė yra daugiametis augalas, gali būti auginama ir yra vertinama dėl subrandinamų vaisių, tačiau dažnai aptinkama sulaukėjusi, miškuose ar šalia jų (Blamey, Grey-Wilson, 1989). Paprastoji žemuogė yra šviesamėgis augalas, geriausiai augantis derlinguose, bet ne per sausuose dirvožemiuose (Jankevičienė, 1987).

Pažymėtina, kad Rusų g. 5 teritorijoje buvo aptikta labai didelė įvairovė augalų, augančių miške (žemuogės, lazdynai, ievos, putinas, apynys, avietė, gervuogė ir kt.) (2 lentelė). Nors kartografiniai to laikotarpio duomenys rodo, kad miško šioje ar artimoje aplinkoje nebuvo. Analizuojant Vilniaus miesto planus, pavyzdžiui, XVIII a. trečiame dešimtmetyje Johano Georgo Maksimiliano Fiurstenhofo (Johann Georg Maximilian von Fürstenhoff) planų rinkinį, matyti, kad Vilniaus miesto apylinkėse beveik išvis nebuvo miškų, o vietoj jų driekėsi dirbami žemės plotai ir pustomos smėlio kopos. Vilniaus miesto 1600 m. T. Makovskio panoramoje aplink Vilnių (Kopija 1955 m. VAA. Architektūros muziejaus dokumentų kolekcija. AKP-997) matyti tik kirtimai, ariami laukai ir keli medžiai daubose. Potencialių miškingų vietų, kuriose Vilniaus miesto gyventojai galėjo rinkti laukinius augalus, nebuvo. Todėl spėjama, kad miško augalai buvo atvežami iš tolimesnių, nuo Vilniaus nutolusių regionų arba to meto panoraminiai Vilniaus vaizdai ar kartografiniai planai nėra tikslūs.

Išvados

Tyrimų metu identifikuoti maistui naudoti augalai: sėjamoji kanapė, sėjamasis grikiš, paprastasis miežis, sėjamasis rugys, paprastasis lazdynas, paprastoji žemuogė, paprastoji gervuogė, paprastoji avietė. Gausiai rasta vaismedžių vaisiakaulių ir sėklų, priklausiusių kaukazinėms slyvoms, paprastosioms vyšnioms, naminėms slyvoms, kvapiosioms kryklėms, paprastosioms ievoms, obelims ir kriaušėms. Šie tyrimai rodo, kad vaisiai ir uogos (obuoliai, kriaušės, slyvos, vyšnios ir kt.) buvo prieinami vidurinės klasės miestiečiams ir gausiai jų vartojami, nors analizuojant kartografinius Vilniaus miesto duomenis susidaro įspūdis, kad vaismedžiai buvo auginami tik uždaruose parkuose ir soduose. Taip pat šie tyrimai parodo, kad Rusų gatvės gyventojai naudojo daug augalų, augančių miškuose, nors vėlgi, sprendžiant iš kartografinių duomenų, aplink Vilnių jų beveik nebuvo. Todėl galima daryti išvadą, kad kartografiniai duomenys buvo netikslūs arba kad žmonės keliaudavo tolimus atstumus už miesto rinkti laukinių vaisių, riešutų, uogų ir įvairių žolelių. Gausiai aptikti augalai, tokie kaip viksvos, rūgtis, paprastasis putinas, kiauliuogės, patvirtina ankstesnius duomenis, kad tirtas sklypas buvo šlapioje ar drėgnoje aplinkoje ir Vilnelės vaga buvo arčiau sklypo nei yra dabar. Tyrimų metu identifikuotos figos, alyvuogės, vynuogės ir graikinio riešutmedžio vaisius rodo, kad vidutinio socialinio sluoksnio miestiečiams buvo prieinami importinių augalų vaisiai. Importinių augalų liekanų gausa liudija, kad Lietuvos Ddžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII a. buvo gerai išvystyti keliai, infrastruktūra ir prekybos ryšiai su Centrinės Europos bei Viduržemio jūros regionais.

Šaltiniai

- Gasparavičienė S. 1989. *Pastatas Vilniuje, Maironio 13/6. Papildomų istorinių tyrimų ataskaita*. Vilnius. VAA, f. 1019, ap. 11, b. 6468.
- Gasparavičienė S. 1991. *Pastatas Vilniuje, Rusų g. 5/5. Istorinių tyrimų ataskaita*. Vilnius. VAA, f. 1019, ap. 11, b. 6898.
- Garlevičius L. *Pažyma apie detaliųjų archeologinių tyrimų, atliktų 2019 metais sklype Rusų g. 5, Vilniuje, ir jo aplinkoje rezultatus*. Vilnius, 2020-06-12.
- Garlevičius L. 2020. Rusų gatvė. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2019 metais*, p. 313–318.
- Garlevičius L. *Vilniaus Bernardinių vienuolyno statinių ansamblio teritorijoje, Maironio g. 11, Vilniaus m., 2007 m. atliktų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2007–2009. LII RS, f. 1, b. 4914.
- Garlevičius L. 2010. Vilniaus pilių pietinių prieigų gynyba XV amžiaus pabaigoje – XVI amžiaus pradžioje. *Lietuvos pilys* 2009 (5), Vilnius, p. 104–115.
- Grišinas V. 1982. *Vilnius. Gyvenamasis namas Latako g. Nr. 3. Geologinių tyrimų archeologinė priežiūra*. Vilnius. LII RS, f. 1, b. 1039.
- Jankevičienė A. 2002. Dviejų stilių sintezė XVI a. Vilniaus cerkvių architektūroje. *Vilniaus dailės akademijos darbai*, 26, p. 167–169.
- Jonutis G. 2018. *Vilniaus senajo miesto vietos (25504) ir senamiesčio (16073) teritorijų (Vilniaus m. sav., Vilniaus m., Rusų g. 5), žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2017 m. ataskaita*. Vilnius. LII RS, f. 1, b. 8708.
- Kaplūnaitė I. 2016. *Vilniaus senajo miesto vietoje su priemiesčiais (25504), Ligoninės statinių komplekso (1033) ir Vilniaus miesto gynybinių įtvirtinimų liekanų (39) teritorijos, Vilniaus m. sav., Vilniaus m. Bokšto g. 6, 2014 metų detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. (I tomas. Tekstas ir priedai). LIIRC, f. 1, b. 7421.
- Kulbis A. 2016. *Vilniaus tarptautinės mokyklos išplėtimas, Rusų g. 5 / Latako g. 5, Vilniaus m., Vilniaus m. sav. II geotechninės kategorijos projektinių inžinerinių geologinių ir geotechninių tyrimų ataskaita*.
- Kuncaitienė A. 1993. *Pastato, esančio Vilniuje Maironio g. Nr. 13/6 (buv. Prečistajos varpinės) architektūriniai tyrimai*. Vilnius. VAA, f. 2, b. 1277–39.
- Kuncevičius A. 2015. *Vilniaus Žemutinė pilis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų Rytinio korpuso, Šiaurinio priestato archeologinių tyrimų 2014–2015 m. ataskaita*. NM LDK VR archyvas, b. ATA 69/1.
- Steponavičienė D. 1997. *Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Rūmų pietinių vartų bokšto tyrimai 1996 m.* NM LDK VR archyvas, f. 1, b. 2870.
- Vainilaitis V. 1994. *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Maironio g. 13/6. Ataskaita*. Vilnius. LII RS, f. 1, b. 2150, 2151.
- Žukovskis R. 2013. *Latako g. 4,6/Rusų g. 3, Vilniaus senajo miesto vietos su priemiesčiais (25504) teritorijos, Vilniaus m. sav., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2012 metais ataskaita*. Vilnius. LII RS, f. 1, b. 6100.
- Žukovskis R. 2014. *Vilniaus senajo miesto vietos su priemiesčiais (25504) teritorijos, Vilniaus m. sav., Vilniaus m., Latako g. 4, 6 / Rusų g. 3 archeologinių žvalgymų 2013 metais ataskaita*. Vilnius. LII RS, f. 1, b. 6537.
- Добрянский Ф. 1904. *Старая и новая Вильна. Вильна*, с. 143–144.

Literatūra

- Anderberg A. L. 1994. *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species (Sweden, Norway, Denmark, East Fennoscandia and Iceland) with Morphological Descriptions. Part 4. Resedaceae – Umbelliferae*. Sweden.
- Bergren G. 1981. *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species (Sweden, Norway, Denmark, East Fennoscandia and Iceland) with Morphological Descriptions. Part 3. Salicaceae-Cruciferae*. Sweden.
- Bojňanský V., Fargašová A. 2007. *Atlas of Seeds and Fruits of Central and East-European Flora*. Dordrecht: Springer Netherlands. <http://link.springer.com/10.1007/978-1-4020-5362-7>. <https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5362-7>.
- Bogucka M. 1997. *Życ w dawnym Gdańsku*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Blamey M., Grey-Wilson C. 1989. *Flora of Britain and Northern Europe*. Plymouth.
- Buitkutė E., Motuzaitė-Matuzevičiūtė G. 2018. Medinio pastato Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje paskirtis ekofaktinių tyrimų duomenimis. *Archaeologia Lituana*, 19, p. 194–206. <https://doi.org/10.15388/ArchLit.2018.19.11>
- Butkevičiūtė E. 2017. *Vilniaus priemiesčio Upės gatvės 21 archeobotaninių tyrimų analizė*. Bakalauro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, Archeologijos katedra.
- Cappers R. T. J., Bekker R. M., Jans J. E. A. 2012. *Digital Seed Atlas of the Netherlands, 2ed*. Groningen.
- Čaplinskas A. R. 2010. *Vilniaus istorija. Legendos ir tikrovė*. Vilnius: Charibdė.
- Čelkis T. 2021. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kelių evoliucija. Sausumos užvaldymas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Dambrauskaitė N. 2017. *Bajorų namų ūkis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. – XVII a. I pusėje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas.

- Daugudis V., Lisanka A. 1980. Vilniaus Žemutinės pilies Arsenalo teritorijos tyrinėjimai 1978 metais. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978–1979 metais*, p. 39–41.
- Jankevičienė R. 1987. *Vasarą žydintys augalai*. Vilnius.
- Jankevičienė R., Lazdauskaitė Ž. 1991. *Rudenį žydintys augalai*. Vilnius.
- Jonaitis R. 2013. *Civitas Rutenica Vilniuje XIII–XV a. archeologijos duomenimis*. Daktaro disertacija. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Jonaitis R., Kaplūnaitė I. 2020. *Senkapis Vilniuje, Bokšto gatvėje. XIII–XV a. laidosenos Lietuvoje bruožai*. Vilnius.
- Jurkevičius P. 2015. *Knyga apie ypač tyrą. Pirmasis lietuviškas alyvuogių aliejaus vadovėlis*. Vilnius: Smaguris.
- Kaplūnaitė I. 2015. *Vilniaus miesto katalikiškoji dalis XIV–XVI a. pradžioje*. Daktaro disertacija. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Kisieliene D. 2013. Archeobotaniniai tyrimo metodai: augalų makroliekanų (makrobotaninė) analizė. A. Merkevičius (sud.) *Metodai Lietuvos archeologijoje. Mokslas ir technologijos praeičiai pažinti*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 329–349.
- Kisieliene D., Stančikaitė M., Mažeika J., Blaževičius P. 2008. Natūralūs ir žmogaus sąlygoti aplinkos pokyčiai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje VI ir XIV–XV a. *Geologijos akiračiai*, Nr. 2, p. 19–28.
- Kuncevičius A., Blaževičius P., Ožalas E. 2015. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų rytinio korpuso šiaurinio priestato U ir W rūsių tyrimai 2014–2015 m. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*, p. 201–207.
- Laužikas R. 2014. *Istorinė Lietuvos virtuvė. Maistas ir gėrimai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Briedis.
- Laužikas R. 2015. Dubingių mikroregiono ekonominės raidos I amžiuje–XVI amžiaus viduryje specifika. *Lietuvos istorijos studijos*, 32, p. 32–63.
- Lazdauskaitė Ž. 1985. *Pavasari žydintys augalai*. Vilnius.
- Meilus E. 2011. *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, 1 tomas. 1657–1662 m. Vilniaus miesto tarybos knyga*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Michalskienė I. 1941. Botaninės Gedimino kalno Vilniuje iškasenos. *Gedimino kalno Vilniuje 1940 m. kasinėjimų pranešimas*, Holubovičiai E. V., Kaunas, p. 47–50.
- Motuzaitė Matuzevičiūtė G., Rusteikytė A., Minkevičius K., Zekaitė M., Tamulynas L. 2020. From Bronze age hillfort to capital city new radiocarbon dates and the first archaeobotanical investigation at the Vilnius Castle Hill. *Acta Archaeologica*, 91 (2), p. 47–60. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0390.2020.12227.x>
- Motuzaitė Matuzevičiūtė G., Rusteikytė A. 2018. Kaip archeologai rekonstruoja ką valgėme? D. Luchtanienė (sud.) *Ekspertinė archeologija. Lietuvos materialaus paveldo rekonstrukcija*. II tomas. Vilnius: Akademine leidyba.
- Motuzaitė Matuzevičiūtė G., Jonaitis R., Kaplūnaitė I. 2017. Ūkinio pastato, stovėjusio Civitas Rutenica kvartale, archeobotaniniai tyrimai: kitataučių kasdienybė Vilniaus miesto aplinkoje XIV a. pabaigoje – XV a. I pusėje. *Lituanistica*, 63 (4 (110)), p. 219–233.
- Ragauskas A. 2002. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Stančikaitė M. et al. 2008. Environmental conditions and human interference during the 6th and 13th–15th centuries A.D. at Vilnius Lower Castle, east Lithuania. *Vegetation History and Archaeobotany*, 17, p. 239–250.
- Steponavičienė D. 2005. Vilniaus Žemutinės pilies sodas: duomenys ir atkūrimo problemos. *Lietuvos pilys*. Vilnius, p. 33–37.
- Trimonienė R. 2006. Nagurskiai. Garsios bajorų giminės istorija ir palikimas. *Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis*, 2002–2005 m., Nr. 8.
- Голубович В., Голубович Е. 1945. 'Хлебные злаки из раскопок на горе Бекеше'. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры*, 11, с. 125–126.

Population Diet and Palaeoenvironment in the 16th–18th c Rusų str. 5 Vilnius: Insights from the Archeobotanical Analysis and Historical Sources

Vida Indrulėnaitė-Šimanauskienė, Linas Girlevičius, Giedrė Motuzaitė Matuzevičiūtė

Summary

This paper investigates archaeobotanical material from Vilnius old town, the area located at the junction between Rusų Street and Latako Street and dated between 16th–18th. The historical accounts indicate that this area was inhabited by craftsmen, merchants and nobles of Vilnius that ran small manufactories. The goal of this study is threefold: firstly, to understand what plant food was available by the inhabitants of this quarter; secondly, to understand the past trade infrastructure via the

analysis of imported or exotic crop species, and lastly, to better understand the paleoenvironment of the district under study and human interaction with forest, that was absent in the topographical maps of Vilnius during this period.

The archaeobotanical sediment samples were collected from multiple contexts within the Rusu st. 5 district that included wells, pits, floors also waste dumping areas. As the cultural layers at the site were preserved in a waterlogged conditions, the botanical samples were washed with a stream of water using 0.3 mm sieve instead of floated. In order to prevent botanical samples and already selected seeds from moulding and other damage, the samples were stored in refrigerated conditions. A total of 85 liters of sediment samples from seventeen different contexts were analyzed.

The study has shown that rye, buckwheat, hemp and broomcorn millet were consumed by the inhabitants of this district. The study has revealed a surprising abundance of seeds of various fruit trees, including prunes, several species of cherries, apples and pears in particular. It indicates high scale circulation of such fruits from private gardens, usually owned by nobility or clergy, to broader social classes.

The study of the seeds, fruits and nuts of exotic plants, that were not grown locally but instead imported all the way from the Mediterranean region, were also identified. Such plants include olive pits, figs and grapes as well as walnut shells. This study shows that such exotic plant species were consumed by the broader social classes in turn suggesting well developed infrastructure and trade networks with distant Southern regions of Europe.

Finally, based on archaeobotanical investigation of wild plant species it is clear that the site was located in a wet and highly anthropogenic environment. The abundance of wild plant species that grow in forested environments also suggest close contact with woodland.